

Elżbieta Kowalczyk

Z dziejów jednego błędu : na marginesie badań nad drogami pogranicza mazowiecko-pruskiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 261-263

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Kowalczyk

**Z dziejów jednego błędu.
Na marginesie badań
nad drogami pogranicza mazowiecko-pruskiego**

Wszyscy zdajemy sobie sprawę z tego, jak sędzę, że najtrudniejsze do wyłowienia w korektach tekstów pisanych są błędy drukarskie popełnione w zapisie cyfrowym lat, stron i numerach przypisów oraz nieporozumienia wynikłe z niezbyt starannego cytowania przekazu źródłowego. Zdarza się, że żywotność takich omyłek pojawiających się w cenionych i powszechnie akceptowanych publikacjach trwa lata. Z taką sytuacją zetknęłam się w badaniach nad pograniczem mazowiecko-pruskim.

Oto w tomie trzecim *Codex Diplomaticus Warmiensis* pod nr. 218 opublikowany jest dokument z 1388 r., dotyczący granicy biskupstwa i kapituły warmińskiej¹. Świadczący w tej sprawie rycerz Jan z Łajs (Leissen) zeznał wówczas, że granica na interesującym nas odcinku biegła od jeziora „Samplat” (dziś Samplatkowe Bagno koło wsi Mokiny) do „antiquam viam, que dicitur heerweg, que et ducit in ortlufsburg per silvam, que dicitur Nadeyn”. Przekaz ten kilkakrotnie wykorzystano w niemieckiej² i polskiej literaturze poświęconej przebiegowi dróg na pograniczu mazowiecko-pruskim (krzyżackim) i na północnym Mazowszu.

Jednym z badaczy niemieckich, który to uczynił, był Victor Röhrich. Tak się jednak złożyło, że przywołując wspomniany dokument, nie podał daty jego spisania, a jedynie przytoczył go jako ilustrację najazdu litewskiego pod wodzą książąt Kiejstuta i Olgierda na Wartemburg (Barczewo) w 1353 lub 1354 r.³ Na ten fragment pracy Röhricha powołał się Karol Buczek rekonstruując przebieg szlaku królewieckiego, prowadzącego z Królewca przez Bartoszyce, Biskupiec i Szczytno do Warszawy. Aliści cytując zapis o „Heerweg” podał datę 1353 r., co jednak wypacza istotę przekazu⁴. Za Buczkiem trasę szlaku i błąd w dacie zapisu powtórzyła Anna Borkiewicz-Celińska, uszczegóławiając przebieg szlaku na odcinku Szczytno—Warszawa przez Maków, Pułtusk i Serock oraz ustalając odgańlenie przez Chorzele, Przasnysz, Ciechanów,

1 *Codex diplomaticus Warmiensis*, t. III, wyd. C. P. Woelky, Braunsberg—Leipzig 1874.

2 Por. np.: M. Toeppen, *Historisch-comparative Geographie*, Gotha 1858, s. 153 oraz tegoż *Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krajiny i kultury pruskiej*, Olsztyn 1995, s. 93, przyp. 68 uważa, że szlak ten szedł ze Szczytna przez Pasy na Wartembork (Barczewo).

3 V. Röhrich, *Die Kolonisation des Ermlands*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermland, 1903, t. 14, s. 686 i przyp. 3. O wyprawie tej wspomniano w *Die Chronik Wigands von Marburg*, w: *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. II, wyd. T. Hirsch, Leipzig 1863, s. 520; Johannis Plastwici, *Chronicon de vitis episcoporum Warmiensium*, w: *Scriptores Rerum Warmiensium*, wyd. C. P. Woelky, J. M. Saage, t. I, Braunsberg 1866, s. 62.

4 K. Buczek, *Geograficzno-historyczne podstawy Prus Wschodnich*, Toruń 1936, s. 18.

Sochocin, Płońsk do Wyszogrodu⁵. Te dane przytoczono w wydanych ostatnio *Dziejach Mazowsza*⁶.

Tymczasem lektura omawianego dokumentu, a zwłaszcza współwydanej niemieckiej jego wersji, jednoznacznie wskazuje, że wiązanie „starej drogi wojennej” ze szlakiem królewieckim o przebiegu podanym przez Buczka jest pomyłką. Dopełnienie relacji zawarte w dokumencie niemieckojęzycznym — „bis an die alde herstrassen, die die[!] Littowen czogen, do sie Wartberg vorbranten⁷ — jednoznacznie przemawia za tym, że był to szlak wypraw litewskich idących na okolice Szczytna, Pasymia, Biskupca i Barczewa⁸ i tak przekaz ten zinterpretował ostatnio Wiesław Długokęcki, poddając prawidłową datę przekazu.

Nie wykluczone, że jakiś odcinek tego szlaku jest identyczny z drogą znaną z zapisu „dem hollen wege, den man pflęgt zu fahren aus Galinden hin gegen Rusen”, a pojawiającą się w nie datowanym dokumencie krzyżackim opisującym północną granicę mazowiecką w środkowym dorzeczcu Pisy⁹ oraz z nazwą terenową „Keysthuthiwbrod”, zlokalizowaną w Rakowie koło Szczuczyna przy brodzie przez Wisłę, u ujścia do niej Lodwigówki¹⁰, jako że najazdy litewskie szły również szlakami wiodącymi przez północno-wschodnie Mazowsze. Ta ostatnia nazwa wiązana jest z osobą księcia litewskiego Kiejstuta, który mógł się przeprawić przez ten bród również w czasie kolejnych wypraw w 1361 r. (na Pisz), na przełomie 1365 i 1366 r. (na Pisz, okolice Nidzicy i Działdowo) i w 1376 r. (na okolice Nidzicy i Działdowo), a zapewne i w 1368 r. na Pułtusk. O tej ostatniej wyprawie Jan Długosz pisze, że Litwini „tajemnymi drogami, przez bezdroża leśne przybywają niespodziewanie pod — Pułtusk”¹¹. Do brodu tego, zdaniem Jerzego Nalepy, podążała „antiqua via” wzmiankowana

5 A. Borkiewicz-Celińska, *Osadnictwo ziemi ciechanowskiej w XV wieku (1370–1526)*, *Studia z dziejów osadnictwa*, t. 8, Wrocław 1970, s. 139. Mając wątpliwości co do tej identyfikacji, E. Kowalczyk, *Systemy wałów podłużnych we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich*, Wrocław 1987, s. 126 przyp. 5, zacytowała wspomnianą wyżej pracę Buczka z datą 1353 r. bez komentarza.

6 H. Samsonowicz, *Gospodarka i społeczeństwo (XIII—początek XVI w.)*, w: *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, Warszawa 1994, s. 252. Przy czym poprowadzenie tego szlaku z Makowa przez Chorzele jest niemożliwe ze względów topograficznych.

7 Dokument ten zapisany był w aktach kapituły warmińskiej z lat 1499–1593.

8 W. Długokęcki, *Południowo-zachodnia granica komornictwa olsztyńskiego w pierwszej połowie XV w.*, w: *Polska, Prusy, Ruś. Rozprawy ostarowane prof. zw. dr. hab. Janowi Powierskiemu w trzydziestelecie pracy naukowej*, red. B. Śliwiński, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 2, Gdańsk 1995, s. 51.

9 Drukuje go m.in. M. Toeppen, *Historia Mazur*, s. 46, przyp. 1. Dokument ten powstał zapewne w połowie XIV w., na co wskazuje zawarta w nim wzmianka o „hawses Soldau”, którego powstania w świetle przeprowadzonych badań wykopaliskowych nie można przesunąć poza połowę XIV w. — M. Milewska, *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na zamku w Działdowie w latach 1981–1989*, Warszawa 1990, (mps. w archiwum Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Ciechanowie).

10 J. Nalepa, *Kienstutów Bród, Kynstutte Brast i Kiejstut oraz chronologia denalizacji w języku staroliteńskim*, w: *Opuscula Slavica*, t. 1, Lund 1971, ss. 131–143; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie grajewskim do połowy XVI w.*, w: *Studia i materiały do dziejów powiatu grajewskiego*, t. 1, Warszawa 1975, ss. 27–28, 121, 125–126. Nazwa ta zachowała się do dziś i noszą ją podmokłe grunty między Rakowem a Balcerem. Podobnego zdania był E. Kroehnert, *Die deutsch-russische Grenze von Eydtkuhnen bis Soldau*, Mitteilungen der Literarischen Gesellschaft Masovia, R. 18, 1913, s. 98, przyp. 1, który widział tę przeprawę w niedalekim Szczuczynie. Patrz wcześniejszą uwagę J. Wiśniewskiego zawartą w recenzji pracy K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957, *Onomastica*, 1959, t. 5, z. 2(9), s. 498, przyp. 14. Szerzej o przebiegu szlaku przez puszcze prawostronnych dopływów Narwi zob. E. Kowalczyk, *Szlaki drogowe w puszczy na pograniczu mazowiecko-pruskim w średniowieczu*, *Kwartalnik Historyczny*, 1999, nr 1 (w druku).

11 J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. IX, Warszawa 1975, s. 425.

w jednym z dokumentów opisujących rzekomą granicę mazowiecko-pruską, sporządzonym przed 1341 r.¹²

Jak zatem widzimy, powiązanie wzmianki z 1388 r. ze szlakiem królewieckim i drogą idącą do Szczytna przez Chorzele, Przasnysz, Ciechanów do Warszawy jest całkowicie bezpodstawne i pora wyeliminować to świadectwo przy omawianiu dróg ziemi ciechanowskiej, podobnie jak i dalsze wynikające z tego wnioski.

¹² *Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, przy współudziale K. Pacuskiego i H. Wajsa, Warszawa 1989, nr 248.